

RÁKÓCZI

Írta: FÖLDES FERENC

A 17. század vége felé fokozatosan hanyatlak a törökök hatalma Magyarországon és az 1699-i karlovczi békével teljesen kiszorultak az országból. A magyarok számára azonban a helyzet nem változik. Az 1687-i császári törvényekben Magyarország semmiben sem különbözik az örökös tartományoktól. E törvények nem ismerik a magyar alkotmányt. 1688-ban a császár javaslatot kér Kollonics püspöktől Magyarország közigazgatási átszervezésére. A püspök által összehívott bizottságban nincs egy magyar sem. Ekkor kezdődik az erőteljes telepítés és a magyar birtokok elajándékozása.

Magyarországra súlyosabbnál súlyosabb adókat vetnek ki. 1699-ben a monarchia összes kivetett adója 11 millió forint volt, ebből négy és fél millió esett Magyarországra és Erdélyre! Csak 1683-1690-ig a magyar nép 30 millió adót fizetett, többet, mint 100 év alatt a törököknek. Az adókat a császári katonaság szedi be.

A nemesség nem fizetett adót, sokkal kevésbé is zaklatták, tehát jobban tűrt. Nem így a jobbágyok. Szegénylegények kezdik bejárni az országot. Thököly szétvert seregének maradványai, jobbágyok és szabad parasztek csatlakoznak hozzájuk. Lassan nő a sereg. Vezére is támad. Tokaji Ferenc. Így született meg a hegyaljai zendülés 1697-ben. A vezetők a fiatal Rákóczi Ferencet szeretnék „kényszeríteni“, hogy áll-

jon az élükre. Ez nem sikerül. A zendülés rohamosan terjed, de a pórnép küzdelme elszigetelt maradt és vereséggel végződött. Ez a Rákóczi-felkelés előhírnöke.

A fejedelem

I. Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona fia, a Wesselényi-összeesküvésben kivégzett Zrinyi Péter unokája. Apja korai halála után anyja a császári hadak ellen harcoló Thököly Imre felesége lett. Gyermekeit ebben a légkörben tölti, majd a császár gyámja, a csehországi jezsuitáknál tanul, a bécsi udvari életben forog. Mindent elkövetnek gyámjai, hogy a multat, a hagyományokat eltöröljék az ifjú emlékezetéből, de — *mihelyt magyar földre lép, átveszi felvidéki birtokait, lehull róla minden.* A magyar népre nehezedő nyomás, a mindennapos harcok fölnyitják a szemét. Újra fölveszi a mult fonálát: összeesküvést sző Beresényivel a császári udvar ellen.

Francia segítséget kér XIV. Lajostól, de levélvivője följelenti, 1701 áprilisában elfogják és ugyanabba a börtönbe zárják, mint nagyapját, Zrinyi Pétert. Ha valaha kétségei lettek volna, a bécsújhelyi börtön meggyőzi arról, hogy a helyes útra lépett. Az őrség kapitánya segítségével kiszabadul és Lengyelországba menekül, itt találkozik újra Beresényivel.

A jobbágyok újra harcot indítanak...

A Rákóczi-Beresényi-féle összeesküvés is csak főnemesi összeesküvés maradt volna, ha — a parasztság meg nem mozdul. *Esze Tamás, Kiss Albert, Szalontay János* állnak az élen. Szalontay 1702-ben fölkeresi Rákóczit és Beresényit. Lengyelországban, jelenti nekik, hogy Hegyalja forrong és hívja őket. 1703-ban Esze Tamás újra követet küld Buzsá: *Bigé Lászlót és Pap Mihályt.* A követek Brzezánban találják meg őket; innen Rákóczi kiáltványt intéz a magyarokhoz, azonkívül 12 zászlót küld nekik a maga és Beresényi kezébe, azzal a szigorú utasítással, hogy csak akkor bontsák ki, ha üzeni.

A jobbágyság már akkor zendülésben volt, a zászlókat Tarpan és Váriban 1703 május 1-én ünnepélyesen kibontják és megindul a toborzás. *A szegények tömegesen todulnak a zászlók alá; júniusban már 6000 ember csapatokra oszolva csap le hol itt, hol ott a császáriakra.* Károlyi Sándor megy ellenük és széjjel is szórja őket. Közben június 14-én Rákóczi átlépi a magyar határt. Leírhatatlan lelkesedés fogadja. *Újra öntlik a nép, hogy harcoljon az ország szabadságáért.* A nemesség még távol marad, még vár s csak később, a tömeg hatására, áll át Rákóczi táborába. Így a parasztság felkelése avatta *nemzeti* harcra a főnemesi összeesküvést. Amióta Rákóczi Magyarországon áll, a nép mindig úgy tekintett rá, mint az előjövendő nemzeti harc vezérére s ezt annál is inkább tehette, mert Rákóczi, a szelíd, csendes, magabizárkózott ember, állandóan gondolt a szegény nép ügyére, emberséggel bánt jobbágyaival. *Sőt: az a hír terjedt el róla, hogy győzelme után felzabálja a jobbágyokat. Így fonódott egybe a nemzeti küzdelem a szociális jogokért folyó harccal.*

Már júliusban sikerül Rákóczi badárnak átkelnie a Tiszán s ezzel előttük állt egész Magyarország. Bécs kezdetben az egész mozgalmat parasztfelkelésnek tartotta. Bezeg gyorsan változott ez a vélemény. Lipót császár decemberben már engedti az évi adót és hátralékait. Már késő volt. 1704 januárjában 5000 kuruc átkel a befagyott Dunán.

Ekkor Heister, a kegyetlenkedéseiről ismert generálist küldik ellenük. A kurucok azonban megfutamították Heister, úgyhogy a császári udvar 1704-ben már egyez-

kedni próbál. Ez persze megint nem ösztönte. Ekkor intézi Rákóczi a világhoz híres latinnyelvű kiáltványát, amely ezekkel a szavakkal kezdődik: *„Megújulnak a dicőségesség magyar nemzet régi sebei...”*

A hadsereg

Közben Rákóczi állandóan szervezi hadseregét. Hadfelszerelési műhelyeket, szuronygyárakat létesít Munkácson, Debrecenben. A sereg legnagyobb létszáma 75.000 ember volt, ez azonban folytonosan ingadozott, mert hiába volt Rákóczi minden igyekezete, a birtokok nem engedték katonának jobbágyait és nem hajtották végre Rákóczi rendeleteit. Kezdetben a csapatok vezetői is jobbágyok és köznemesek közül kerültek ki: *Esze Tamás, a tarpai jobbágy, a felszemű Bottyán János, Móri István, Kiss Albert, Pap Mihály, Nagy Márton* és mások voltak az első kapitányok. Volt olyan kapitány, aki mingyárt sereget is hozott: *Boné András* Biharból 3000 lovast. Később lassanként csatlakozott a nemesség és a főnemesség egy része. Ezután a vezérek a főnemesek közül kerültek ki, mert ők még legtöbbet értettek a hadviseléshez. Agyúkat és mozsarakat főként az ellenségtől szereztek. Emlékiratában írja Rákóczi: *„Mert ám ha számra nézve a magyarok gyakran túlnyomók voltak, de nagy hátrányban voltak az ellenség előtt lovak, fegyverek és tisztékre nézve.”* Önmagáról így ír nagyon szerényen: *„En akkoron 26 éves valék, minden hadi tapasztalás nélkül s a politikai ügyekben is csak alig avatva; felismertem a hibákat, de talán nem tudtam helyreigazítani azokat.”* Az 1707. évre visszaemlékezve, így ír a nemességről: *„A nemesség napról napra kezdte visszanyerni hatalmát jobbágyai felett s igyekezett elidegeníteni őket a háborútól.”*

A hadiszerecse

igen váltakozó volt. A tudást pótolta a lelkesedés és a kurucok néha Ausztriába is betört. Erdély, Dunántúl és Felvidék folytonosan gazdát cseréltek a hosszú, majdnem nyolc évig tartó háborúskodás alatt. Nagy csapás volt a felkelésre, hogy 1704 augusztusában *Savoyai Eugén* és *Marlborough* egyesült hadserege megverte

Höchstädtnél a francia-bajor sereget. Így nemcsak, hogy nem egyesülhetett Rákóczi a bajor seregekkel — mint ahogy ezt tervezte —, hanem felszabadult császári hadak jöttek Magyarországra ellen. *Egy szent ügybe vetett hatalmas hit kellett ahhoz, hogy a kurucok még ennyi éven át harcolt és végül is csak árulás vetett véget a szabadságharcnak.* De Károlyi Sándor eszelekedete már csak siettette a véget. Rákóczi 1711 februárjában lépte át a magyar-lengyel határt...

A Rákóczi-felkelés betetőzte azt a szabadságharcot, amelyet a magyarság száz éven át, Boeckaytól Rákócziig, folytatott, hogy ke-

zébe vegye saját sorsának irányítását. Rákóczi előtti négy évtized ellenállása, összeesküvései és fölkelései szorosan egymásba kapcsolódnak: *Zrinyi Miklós terveitől és Wesselényi-összeesküvésén.* Thököly hadjárata, a hegyaljai zendülésen és Esze Tamásék megmozdulásán át egyenes út vezet Rákócziig.

A Rákóczi-felkelés igazi hősei a magyar jobbágyok. Ok indították el a harcot, ők adták a hadsereg zömét. *A magyar parasztság megmutatta, hogy hittel és lelkesedéssel tud harcolni a magyar szabadságért s ezzel harca előhírnöke lett az 1848-as szabadságharcnak.*

A kurucok Magyarországa

Írta: Szabó Zoltán

A hazai táj a magyar költészetben először löporfűst feketéllő fátylaj alatt jelenik meg, lángoló falvak tüzfényében, lovak patáinak kopogása, zászlók selymének dobogása, dobok pergamenjének dobogása mellett. A tájak vágatában, mintegy a Rákóczi-nóta rajta-rajtájának ütemére lépve toppannak be a magyar irdalomba, rótszín égbolt alatt: mint csataterek. Csupa férfi jár-kele e tájon, a csupa férfiaság-tájon, mely ebben a nyers, füsttel felhőzött, puskákkal erdős közegben tűnik elő a tizenhatodik és tizenhetedik század esztendeiben, állandó mozgásban, mint egy lóhátról nézve.

A városokat és városokat a haditudósítások rövidségével emlegetik: *„Jón Kemény — Es remény. — Vele jön. — Körösön — Német had.”* A városok képe abban a fényben villan fel, amelyet a puskából kicsapó golyó vet egy pillanatra. A futtában látott tájra a futó lovas egy-egy jelzéssel, rimmal utal: *Segesvár! — Reszket már. — Ebesvár, ebetvár. — Székelyföld, mindig zöld.”* A tájak, a harc helyszíneinek jellemzésére a szárguldo kuruc lehelletéből egy szusznyi futja; egy lélegzetvételnél; egyetlen rimre, rönke szójátékra. Aztán rajta, tovább. Az első magyar tájszemlélet a könnyű-lovaságáé.

Jellemünk, mívoltunk, sorsunk alaposan benne van ebben. A magyart a természetbe nem egy divatos regény vonzza, nem is egy tan arról, hogy az ember alapjában jó, csak nevelése rontja, nem is valami udvari vagy szalonélet-től való csömör, nem is szerelmi kaland, mely a szerelmespár fekhelyén lesimítja a füvek szárait. A harc hajtja a természetbe, a bujdosás, s ha eszme hajtja, ezt az eszmet így hívják: *szabadság.* Kiszorultunk a természetbe, az erdősegekbe, a ligetekbe, a mocsarak közé, a tág mezőkbe, első együttélésünk a természettel kényszerű. Az első költők a szükségéből csinálnak erényt, mikor a természet szépségeit fölfedezik és egyre-másra irnak szerelmes verseket a füveket újító, fákat öltöztető, szívet melegítő kikeletről. Azóta, hogy a tőrökbe beült városainkba és falvainkba szünt mind-egyikük fölfedezi a tavasz szépségeit, a mezei élet varázsa a nemzeti kényszerűség sötét háttérére előtt bomlik ki. Még Balassinál a legvidámabban: *„Midőn, mint jó selymek. — Mezőn széjjel járnak, — Vagdalkoznak, futtatnak.”* *„A nagy, széles mező — S a szép ligeterdő — Sétáló palotájuk.”* A mező azáltal lesz gyönyörű, hogy *„Nagy Rákóczi jár a gyönyörű mezőben.”* Természet és szabadság ekkor a kezdet kezdetén szépen összefonódik. A magyar táj és a magyar szabadság egyszerre fejeződik ki néha már a kezdősorokban: *„Sárgul már levele az sűrű Bakonyban. — Hervad szerencséje szegény kurucoknak.”* A kurucok költők végigbuzgók az országot, ahogy később Petőfi végigszineszkedi és végigkatonáskodja s Juhász Gyula végigtanárkodja. Végigjárják az összes folyók futását, az összes jó legelő mezőket, az összes ligeteket, a tájat rézdobok szava tölti meg, keserves kurjantó-

zás és rikkantgatás, táborfüzek fénye, az égre a szabadság reményeinek csillagai és szabadságvesztés keserűségének felhői vetülnek, a magyar táj egygyé válik a magyar ügytel, az eszmének mintegy földi vetülete lesz a kurucok szemében, kik táborfüzek fénye mellett dalolnak, mint a szabadság nomádjai, homlokukra zsíros fekete hajtincsek hullnak, kulacsukból hajtásin piros bor ömlik, fejük felett az égen *„sűrű bánatot növelő fellegek járnak”,* körülöttük a föld veszedelmeket rejtő haditeret. A tájképet katonai, harcok módjára látják, aszerint, hogy mi veszedelmet, lehetőséget rejt a hadi ügyre: *„Sárvár alatt sűrű berek a Csere. — Leskelődő labancokkal van tele. — Sűrű berek, még sincs annyi levele. — Mint amennyi lompos labanc bújt bele.”* A négy sor szinte pontosan kirajzolja a régi metszetet, a levelek közé rajzolt labanc fejeket és egzenruhákat.

Csupa harczi zaj tölti be a kurucok által látott tájat: *„A Sív berkéig lön nagy sivalkodás. — Fel Simontornyid sűrű nagy roppanás.”* A folyó megüzni való víz: *„Fakó lovam, a Murza. — Lajta vizét megüssza”,* a folyótorkolat táborhely: *„Sebes víz a Garam, siet a Dunába. — Kurucok tábora éppen ott megszáll.”* Mással katonametető lesz a táj, holtestek *„borítják az parlagot”,* s *„Gyövrárnál az tóban posványos gázlóban — Mind belé fulladott, mind belé fulladott. — Erdők két mérföldig testekkel rakodtak. — Mezők két mérföldig virrel virágoztak.”* Ez az egyetlen pillanatot a magyar költészetben, mikor a vers vérszomjassá válik. A tájjal való egyetértésben teszi. A kurucok együtt dolgoznak a természettel, szállítják a holtakat *„As saskeselyűknek, égi madaraknak. — Erdei vadaknak, erdei vadaknak.”* De nemcsak az égi madarakra s erdei vadakra, hanem a vizek halaira is kiterjed figyelme szegény kurucoknak: *„A Rábában vértől hízának a halak. — Véres vízben caymásra tárogatnak. — Dicsirgetik Bezerédit magoknak. — Hoay ó volna fundátora javaknak.”* E nyers és férfias költészet ily vérszomjas együttesben él a természettel s tüzről, pusztulásról ily szörnnyű tömörséggel számol be: *„Megégett Rácország, megmaradt három ház... — Elcselt négyezer, megmaradt háromszáz.”*

Ugyanez a nyers és férfias költészet őrizte meg a legszebb és lehelletfinom magyar tájfestő versszakot és adta szegény kurucok számára azt, hogy: *„Őszi harmat után, — Nagy hegyeknek ormán — Fújdogál a hideg szél. — Fújdogál a hideg szél; — Zöld erdő harmatát. — Piros csizmám nyomát — Hóval lepi bé a tél. — Hóval lepi bé a tél.”*

A térkép, mely a kurucversekből kirajzolódik — a dolog természetete szerint — hadi térkép. A helynevek ilyenféleképpen szerepelnek benne: *„Szám-talan sok rácság — Mint rút fenevadság — Szakmárra érkezik.”* Vagy így: *„Barassónak az külfala — Pogácsából rakva.”* Vagy így: *„Sok erős várakat; Simontornyid,*